

21. Mashotas, V. (1970). Predatory Economic Policy of the Nazi Occupants in Galicia, 1941-1944. *Ukrainian Historical Journal*, 1, 100-104. [In Ukrainian].
22. Levytskyi, O. (1943, January-March). From My Present Experience (Advice on the Work at a Gymnasium in Stanislaviv). *Ukrainian School*, 7-9, 1-5. [In Ukrainian].
23. Patryliak, I. (2012). "Rise and fight! Listen and Believe...": Ukrainian Nationalist Underground and Rebel Movement (1939-1960). Lviv: Magazine. [In Ukrainian].
24. First Holiday on the Liberated Land. (1941, July 24). *Berezhany News*, 1, 1. [In Ukrainian].
25. The First Order of the Treasury Administration in Galicia from August 1, 1941. (1941). *Day Book of Orders of General Government*, 1, 4. [In Ukrainian].
26. *Pidhatsi Citizens in the Struggle for the Freedom of Ukraine. Historical Memoir Collection*. (2000). Ternopil: Horlytsia. [In Ukrainian].
27. Report on the Situation in Rava-Ruska in the Lviv Region after the Start of the War. (1941, July 20). *Zhovkva News*, 4, 2. [In Ukrainian].
28. Let's take care of the better folklife. (1943, January 26). *Lviv News*, 15, 1-2. [In Ukrainian].

29. Let's take care of our teachers. (1942, June 14). *Lviv News*, 155, 3. [In Ukrainian].
30. Proclamation to the Galician people! (1941). *Day Book of Orders of General Government*, 1, 1. [In Ukrainian].
31. Order on the Responsibility of the Grain-Growers. (1942). *Bulletin of the Orders for the General Government*, 2, 5-6. [In Ukrainian].
32. Order on protective vaccine against typhoid fever from, January 20, 1943. (1943). *Bulletin of the Orders for the General Government*, 6, 25. [In Ukrainian].
33. Romaniuk, M. (2016). *OUN District in Zolocynivn the National Liberation Movement, 1937-1953*. Lviv: I. Krypiakievych Institute of Ukrainian Studies; Centre for Independent Historical Studies. [In Ukrainian].
34. Savynets, V. (1990). Nazi Crimes against the People, Science and Culture in the Lviv Region. *Bulletin of Lviv University*, 26, 22-30. [In Ukrainian].
35. *Ukrainian state building. Act of June 30, 1941. Collection of Documents and Materials*. Lviv – Kyiv: Pyramid. [In Ukrainian].
36. New Year's tree in Pidbereztsi. (1944, January 16-17). *Lviv News*, 9, 6. [In Ukrainian].

Надійшла до редколегії 16.04.19

V. Starka, PhD in History, Associate Professor
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Ternopil, Ukraine

THE DAILY LIFE OF THE PEASANTRY OF EASTERN GALICIA IN 1941-1944

The author analyzed the daily life of the rural population of the eastern Galicia during the Nazi occupation relying on archival source materials of the periodical press and the previous achievements of historians. It is that today, despite a considerable number of works on the history of the second world war, this subject has not received adequate coverage in the national historiography. The majority of researchers are turning to the study of macro-historical topics. Instead, the study of history "from below" allows historians and society to learn the mechanisms of adaptation of the ordinary people to life in difficult socio-political conditions. The peasants of Galicia with the outbreak of German-Soviet war had hoped to improve the conditions of life and their political leaders – to proclaim an independent Ukrainian State.

At the same time, the policy of the German occupiers no different from their predecessors – Bolsheviks. Farmers, deprived of political rights, pay significant taxes, performed a variety of duties while in the atmosphere of constant fear for their own lives.

At the same time, gradually adapting to the conditions of the new political regime, people have managed to establish domestic economic life, to organize their own life, to arrange training of their children, leisure activities, etc. The liberation of the eastern Galicia by the Red Army meant for local residents not desired freedom but return to life in the face of Soviet totalitarian reality.

Key words: everyday life, Eastern Galicia, peasants, Nazi occupation regime, socio-political transformations.

УДК 94(474.5)

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2640.2019.141.10>

Д. Юодіс, д-р іст. наук, наук. співроб.
Литовська військова академія імені генерала Йонаса Жемайтиса, Вільнюс, Литва

ОБСТАВИНИ ОБ'ЄДНАННЯ ЛИТОВСЬКИХ АНТИРАДЯНСЬКИХ ПАРТИЗАНІВ У 1946–1949 РОКАХ

У 2019 рр. настав сіддесята річниця створення Союзу боротьби за свободу Литви (LLKS) (лит. Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdis). У лютому 1949 р. було створено цю підпільну організацію, що об'єднувала тих людей, які вели антирадянську боротьбу в Литві. На той час керівництво LLKS було визнане всіма активно діючими партизанами, які з того часу почали називати себе борцями за свободу. Проте інші люди називали їх по-різному: "лісові", "зелені" тощо.

Головна мета роботи – спираючись на архівні матеріали та історичну літературу, розглянути процес об'єднання сил литовських партизанів під єдиним керівництвом; виділити важливі обставини цього процесу. Досі видано дуже мало літератури іноземною мовою про збройний антирадянський опір у Литві. Одне із завдань цієї статті – познайомити українського читача з цим епізодом новітньої історії Литви. Можливо, буде помічена схожість з історією українського національного опору під час Другої світової війни та повоєнні роки.

Хронологічні рамки статті охоплюють період 1946–1949 рр., коли відбувалися основні події з об'єднання партизанських сил, тоді як сама збройна боротьба активно тривала з 1943 по 1953 рр.

Ключові слова: Литва, партизани, Жемайтис, антирадянський опір, LLKS.

У пропагандистських виданнях радянського часу антирадянські партизани зображувалися негативно, їх називали "буржуазними націоналістами" або просто бандитами. Усе подавалося з точки зору класової боротьби (тобто, повалені класи прагнули відновити буржуазну державу) і холодної війни (говорилося, що спершу ці партизани працювали на німецьких нацистів, а потім перейшли на службу до американської чи британської розвідки). Видавалися тенденційно укладені збірники матеріалів, найчастіше – уривки з допитів арештованих учасників опору, аби наперед сформувати в читачів певну думку. Навіть у так званій "науковій літературі" того часу не вивчалася фактографія спротиву, а лише зображувався їхній "бандитизм". Бували періоди, коли видавалася велика кількість пропагандистської літератури, а траплялися часи відносного затишшя. Цьому були різні причини.

На той час частина творчих робітників змогла презентувати двозначні оцінки того періоду, які відрізнялися від шаблонів пропагандистської літератури.

У литовській еміграції також було написано про збройний спротив, особливо цьому допомогло відкриття колишніх архівів КДБ після розпаду СРСР. Але завжди виникає питання про співвідношення кількості та якості літератури. За кількісним показником – праць написано багато, але якісних за змістом – одиниці. Ця тема викликає політичні пристрасті, що врешті-решт лише заважає здійсненню дослідження. Бракує об'єктивних робіт, що були б засновані на різноманітних джерелах, у яких піднімалися б найгостріші питання минулого. І хоча частина суспільства поділяє думку, ніби вже все написано, проте існує багато пробілів навіть у фактографії. Не ясно, коли буде підготовлена повне й об'єктивне наукове дослідження, присвячене збройному опору. Водночас, потрібно відзначити, що відбулися

позитивні зрушення в цьому напрямку. З'являються наукові праці, де використовуються різні за своїм походженням і типом джерела. Автори деяких праць торкалися питань, що будуть піднімаються і в цій статті. Також уже опубліковані збірники важливих документів партизанів, які допомагають у дослідженнях.

Джерела, що допомагають вирішити завдання цієї статті, поділяються на дві основні групи. Перша група – різноманітна документація власне партизанів – була створена в партизанському середовищі, друга – в середовищі радянських органів держбезпеки, куди увійшла чекістська документація. Певна річ, виникають питання з приводу достовірності тієї чи іншої інформації, але не варто завчасно відкидати який-небудь документ. Лише порівнюючи дані та критично їх розбираючи, ми можемо робити певні висновки і домисли. Та через брак архівних матеріалів деякі епізоди не будуть повністю розкриті, що стосується і деяких проблем, піднятих у цій статті. Найбільша частина архівного матеріалу з указаної теми зберігається в Особливому архіві Литви, але також різні документи партизанів можуть бути знайдені в деяких музеях Литви. Досліднику доводиться узагальнити весь матеріал та зробити висновки.

Організаційне становище партизанського руху в 1944–1945 рр. До 1949 р. деякі партизани з різних країв Литви доклали значних зусиль, аби об'єднати сили тих, хто бореться проти радянської влади, проте їм не вдалося скликати загального зібрання представників різних партизанських з'єднань. Часто планомірну роботу переривали або зупиняли складні умови партизанського життя під постійним тиском репресивних органів радянської влади. Щоразу це змінювало становище і плани. Лише після майже п'ятирічної організаційної роботи вдалося скликати представників різних партизанських округів та підписати політичну декларацію. Але цьому передувала низка різноманітних подій.

Влітку та восени 1944 р. Червона армія зайняла майже всю територію Литви, а вслід за нею повернулася радянська влада (що вже існувала тут у 1940–1941 рр.). Тоді й почалася збройна боротьба, початок якої мав ознаки як організованості, так і стихійності. Частина майбутніх бійців завчасно готувалася до збройної боротьби, створюючи організаційні структури, накопичуючи зброю та ін. Однією з найбільш чисельних підпільних організацій була Литовська армія свободи (LLA) (лит. Lietuvos Laisvėsarmija), створена у грудні 1941 р. під час нацистської окупації. Її засновником та керівником був студент Казіс Веверсіс (1913–1944).

LLA об'єднувала осіб різних прошарків литовського населення. За програмними принципами вона мала антинацистське та антирадянське спрямування, але Радянський Союз вважався пріоритетним ворогом, тоді як збройного опору проти нацистів не було. Під час нацистської окупації LLA планомірно готувалася до збройної боротьби проти радянської влади, видавала нормативні документи, проводила навчання майбутніх бійців, накопичувала озброєння.

Можна дискутувати про міру прямого впливу LLA на повоєнний партизанський рух у Литві, але, зрештою, спостерігається значний вплив організації на партизанський спротив у таких регіонах, як Аукшайтія (північно-східна Литва) та Жемайтія (північно-західна Литва). У цих регіонах партизани неодмінно пов'язували себе із Литовською армією свободи, додаючи аббревіатуру LLA до назв своїх загонів. Менший вплив LLA спостерігається на півдні Литви – у Дзукії та Сувалкії.

Варто додати, що партизанські структури створювалися саме за організаційними схемами LLA. Бійці поді-

лялися на дві частини: яструбів (лит. vanagai) та організаційний сектор (лит. Organizacinis sektorius). Яструбами називалися активні партизани, а до організаційного сектору належали ті, хто їм допомагав (зв'язкові, помічники). Структури, запропоновані LLA, зберігалися впродовж усього періоду боротьби з деякими змінами. У практиці партизанського спротиву відобразилися й деякі програмні пункти LLA. Зокрема, під час нацистської окупації діяла підпільна організація імені Кейстутіса, частина членів якої влилася в ряди партизанів. І це лише одна з багатьох організацій національного характеру, представники яких діяли в підпіллі або приєднувалися до партизанів, або створювали власні структури опору.

Поряд з організованим опором репресивним діям радянської влади існував також стихійний. У 1944 рр. в Литві було розпочато примусову мобілізацію до лав Червоної армії, у зв'язку з чим проводилися масові облави і затримання чоловіків призовного віку, оскільки мало хто бажав добровільно воювати за інтереси Радянського Союзу. Зрештою, вдаючись до різноманітних заходів, до кінця війни радянській владі вдалося мобілізувати 108 тис. литовців.

Після приходу радянської влади одразу розпочалися масові репресії й арешти підозрілих осіб через такі звинувачення, як: співпраця з німецькою окупаційною владою, довоєнна служба в державних установах незалежної Литви, антирадянська діяльність. Через це зростала кількість осіб, що проживали нелегально або приєднувалися до партизанів.

Складно чіткіше окреслити стихійні процеси. Через брак достовірних джерел неможливо встановити навіть приблизну кількість партизанів на той період. До середини 1945 р. до їхнього числа зараховують кілька десятків тисяч литовців.

Спільні політичні цілі сприяли об'єднанню організованого партизанського руху. Головною метою було відновлення незалежної Литви, але не ідентичної тій, що була втрачена в червні 1940 р. Аналізуючи минулі прорахунки, партизани встановили чимало недоліків у довоєнній Литві – низький рівень демократії (з 1926 по 1940 р. у Литві був хоч і м'який, та все ж авторитарний режим), помилкова соціальна політика, скрутне становище селян і робітників. Більшість партизанів були саме сільськими жителями. Наприклад, ксьондз Юстінас Лелешюс, який брав участь у партизанському русі під псевдонімом Графас (лит. Grafas – граф), у своїх нотатках називав соратників "сільськими хлопцями-землеробами" [19, с. 109, 159]. Один із керівників партизанського руху Адолфас Раманускас (псевдонім Ванагас, лит. – Vanagas) (1918–1957) писав, що опір був організований знизу з "найчистішої сільської молоді Литви" [26, с. 36]. Так само рядовий партизан Албінас Білінкевічюс (псевдонім Балтіс, лит. – Baltis), який загинув у 1947 рр., у своєму щоденнику вказав наступне: "Пішло партизанити лише село" [24, с. 71].

У партизанському русі відчувалася нестача офіцерських кадрів, із чого можна зробити висновок, що не менше половини партизан до початку боротьби не мали жодного стосунку до військової справи. Багато учасників руху зізнаються, що тоді вони не мали досвіду партизанської боротьби, а всьому навчалися вже після вступу до лав партизан. Так само бракувало і досвіду в конспіративній роботі, не вистачало інтелектуальних сил. Часто партизани у своїх виданнях докоряли представникам інтелігенції, що ті залишилися осторонь боротьби або співпрацюють із радянською владою.

Багато партизанів були молодими людьми віком 20–25 років і не мали досвіду політичної діяльності чи сформованих політичних поглядів, що допомогло уникнути політичного розколу партизанського середовища. Їхня

єдність дозволила сформувати вище керівництво і написати спільну політичну декларацію.

Партизани вважали, що їм вдасться досягти задуманого за допомоги США та Великої Британії. Через підпільну пресу й усно поширювали серед населення чутки про швидкий початок війни цих країн з Радянським Союзом. Водночас, офіційні представники цих країн ніколи не давали жодних обіцянок з приводу військової допомоги. Але партизани у своїх документах покликалися на міжнародні угоди, а саме на Атлантичну хартію 1941 р. Ці обставини також варто мати на увазі, говорячи про партизанську боротьбу.

У кожному регіоні Литви партизанський рух – попри спільні політичні цілі – мав свої особливості, що особливо помітно у період 1944–1946 рр., коли відбувався процес формування місцевих осередків. У кожному регіоні партизанські з'єднання проходили своєрідний шлях формування; одні називались батальйонами, а інші групами або ротами; відмінною була тактика, яка залежала від "войовничості" окремих командирів. Опір охопив майже всю територію Литви, за винятком Вільнюського та Клайпедського країв. У першому був змішаний національний склад населення, а другий був знезгоджений наприкінці війни після відступу місцевих жителів на Захід. На перших порах найбільші партизанські загони концентрувалися у великих лісових масивах. Інших, більш придатних, умов для ведення партизанської боротьби у Литві не існувало. У великих литовських містах опору майже не було – як показала практика, через постійну роботу радянських органів держбезпеки міські підпільні організації могли проіснувати тільки нетривалий час.

У 1945–1946 рр. НКДБ (потім – МДБ) [*Народний комісаріат державної безпеки – Міністерство державної безпеки*] вдалося вистежити і ліквідувати всі найбільші підпільні організації, які намагалися або мали намір об'єднати антирадянський спротив. У той період загинули або були заарештовані майже всі керівники LLA, оскільки організація не встигла згуртувати партизанський рух в одне ціле. Радянські органи держбезпеки також ліквідували такі організації, як Рух партизанів Литви (лит. *Lietuvos partizanų sąjūdis*), Комітет звільнення Литви (лит. *Lietuvos išlaisvinimo komitetas*), Національну раду Литви (лит. *Lietuvos tautinė sąjūdis*) та ін. Ліквідація цих організацій супроводжувалася арештами сотень людей, частина яких тільки підозрювалася у приналежності до підпілля [7; 8]. Після ліквідації справжніх, МДБ почало створювати легендовані організації, щоб з їхньою допомогою остаточно знищити збройний опір.

У 1945–1948 рр. у підпіллі проходили процеси місцевого об'єднання, яким керували регіональні керівники. У цей період було створено три партизанські області, до складу яких входили дев'ять партизанських округів. Південна область (створена в 1946 р.) включала округи Дайнава (лит. *Dainavos*, створений у 1945 чи 1946 рр.) і Таурас (лит. *Tauras*, створений у 1945 р.). До складу Західної області увійшли округи імені Кейстутіса (лит. *Kęstučio*, 1946 р.), Жемайтія (лит. *Žemaičių*, 1945 р.) та Прісікелімо (лит. *Prisikėlimo*, 1948 р.).

Східна область (створена в 1947 р.) включала округи Діджіосіос Ковос (лит. *Didžiosios Kovos – Велика Боротьба*, 1945 р.), Вітіса (лит. *Vytis*, 1944 р.), імені Вітаутаса (лит. *Vytauto*, 1945 р.), імені Альгімантаса (лит. *Algimanto*, 1947 р.). Округи поділялися на збірні (у радянських документах фігурують як бригади), один округ найчастіше складався із 2–3 збірних. До 1951 р. до жодного округу не приєдналися партизани Біржайського краю, які діяли окремими групами. У самих областях був налагоджений стабільний зв'язок між пар-

тизанами, але контакти між областями мали фрагментарний характер. Для загального об'єднання були необхідні якомога тісніші відносини.

Спроби об'єднання в 1946–1947 рр. З 1946 р. почали з'являтися партизанські політичні декларації як окремий вид документів. До цього вони продукували устами, програми та ін. Декларації ж прямо пов'язані з об'єднанням партизанських сил, що демонструється конкретними прикладами.

Перша декларація була підписана 23 квітня 1946 р. в Пунському борі (нині – Алітуський район) під час зустрічі керівників двох округів – Дайнави і Таураса. Документ має назву "Декларація з'їзду партизанських командирів Литви". Ініціатором цієї декларації вважається Іозас Віткус на псевдонім Казімейрайтис (лит. *Kazimieraitis*) [26, с. 189] (1901–1946). Як колишній підполковник Литовської армії, він мав найвище військове звання серед партизанів і був організатором опору в південній частині Литви. Відповідно до протоколу засідання припускають, що у створенні документа взяли участь дев'ятеро учасників опору [21, с. 113–114]. Цього не можна стверджувати напевно, оскільки в архівах ще не віднайдено оригіналу документа, який знайшли агенти МДБ під час обшуку садиби зв'язкового партизанів у 1947 рр. [15, с. 146–147]. Але невдовзі після підписання декларацію опублікували в місцевих партизанських газетах.

Проведення цих зборів означало створення Південної області у складі двох партизанських округів, а в самій декларації йшлося про майбутнє Литви. Основні пункти декларації: "державний устрій Литви – вільний демократичний", "суверенна влада Литви належить народу", управління державою має здійснювати демократично обраний Сейм [18; 27]. Ці тези повторювалися і в наступних партизанських деклараціях, тобто учасники збройного опору бачили в майбутньому незалежну демократичну Литву.

Становище партизанів постійно змінювалось. Того ж року загинула або була заарештована половина підпілля декларації. Постійно зазнаючи важких втрат особового складу, керівники партизанів з різних округів намагалися якомога швидше об'єднатися. У свою чергу, радянська держбезпека намагалася фізично знищити сили опору. В 1946 р. з'явилася можливість ліквідувати партизанський рух нібито з метою його об'єднання.

У травні 1946 р. до Литви вдруге прибув учасник антинацистського та антирадянського підпілля Іонас Дексніс – "Алфонсас Хекторас" (лит. *Alfonsas Hektoras*) (1914–1982) Разом із ним приїхав Вітаутас Станевічюс – "Мешкіс" (лит. *Meškis*). Алфонсас Хекторас був амбітним, сміливим, схильним до авантюризму, прагнув до керівних посад. Протягом певного часу підтримував контакти з британською, американською та шведською розвідками, вважаючи, що вони можуть допомогти озброєному литовському підпіллю [22, с. 196, 202, 240]. До Литви він прибув з незрозумілими повноваженнями від організацій литовських емігрантів. Після переходу кордону місцеві партизани провели Алфонсаса до штабу округу Таураса.

За збігом обставин, у цей же період МДБ упровадило в оточення цього штабу свого агента, який спершу користувався псевдонімом "Кудірка" (лит. *Kudirka*), а потім – "Ажуолас" (лит. *Ažuolas*). Під цими іменами приховувався ініціативний агент Іозас Маркуліс, медик і викладач університету, який представлявся підпільником із Вільнюса на псевдонім "Ереліс" (лит. *Erelis*).

Коли Ереліс уперше прибув до партизанів округу Таураса, МДБ дало йому завдання на зустрічах литовських "націоналістичних організацій" почати розмови щодо доцільності пасивного опору [5; 9; 10; 22, с. 159]. Якщо коротко, то під цим розумілося припинення активної збройної боротьби й вичікування влучного моменту для

повстання. Ймовірно, що в учасників підпілля могли виникнути думки про прийнятність такої ідеї, оскільки вона звучала до цього і без впливу радянських агентів. Очікувана війна не починалася, люди постійно гинули або відправлялися на заслання, тому постало питання про збереження життєвих сил литовського народу. Тому пасивний опір розглядався як можлива альтернатива. Однак цього разу така ідея поширювалася агентом МДБ і переслідувала цілком іншу мету.

Невдовзі шляхи Алфонсаса Хектораса і вдаваного підпільника Ереліса перетнулися на зустрічі місцевих бійців із представниками емігрантів 18 червня 1946 р. Протягом кількох днів нарад Алфонсас підпав під вплив Ереліса й вони обидва погодилися щодо доцільності пасивного опору [22, с. 175].

Головною темою зустрічі було об'єднання партизанів у єдину структуру, для чого було створено дві організації: Рух загального демократичного опору (BDPS – *Bendrasis demokratinis pasipriešinimo sąjūdis*) та Верховний комітет відновлення Литви (VLAK – *Vyriausiasis Lietuvos atstatymo komitetas*). Вони мали об'єднати опір, вирішити питання про його представництво за кордоном. Декларація VLAK у частині про демократичний устрій Литви частково була запозичена з попередньої декларації 23 квітня 1946 р. Наприкінці вона покликається на міжнародні документи, зокрема Атлантичну хартію. Також декларується, що VLAK "підтримує зусилля по досягненню в усьому світі миру, заснованого на справедливості та свободі, який спиратиметься на повне здійснення принципів справжньої демократії, що випливають із християнської моралі". Автором цієї декларації вважається Алфонсас Хекторас. Інформація про участь Ереліса в підготовці тексту суперечлива.

Партизанська ініціатива об'єднання повністю перейшла до рук радянської держбезпеки. Ереліс став керівником VLAK, після чого розпочалося розширення радянської агентури в литовському підпіллі. Алфонсас Хекторас потрапив під їхній повний контроль. У вересні 1946 р. його навіть випустили на Захід у супроводі оперативника МДБ, який видавав себе за підпільника. Він провів Алфонсаса через усю Польщу, аби зібрати інформацію систему його зв'язків та домовитись про засоби для контакту в майбутньому [6; 20, с. 529; 22, с. 183–187]. Агенти МДБ планували таким чином дезінформувати литовських емігрантів і західні спецслужби, вважаючи, що Алфонсас Хекторас не скоро дізнається про обман.

У рамках операції 1946–1947 рр. через свою агентуру МДБ встановило контакти майже зі всіма партизанськими округами і поширювало ідею про об'єднання та лише пасивний опір. Виникла небезпека, коли під прикриттям ідеї про об'єднання партизани могли бути знищені в одну мить. Але через помилки в роботі МДБ та обережність деяких партизан радянська агентура поступово була викрита¹. Отже, вдалося уникнути великих втрат і, як би це не було парадоксально, деструктивна діяльність радянських органів держбезпеки навіть принесла певну користь. Учасник цих подій, партизан Іонас Лукша (1921–1951) потім писав: "Інакше кажучи, діяльність Ереліса без його відома дала непряму користь опору: його можливість вільного пересування дала змогу встановити контакт із багатьма партизанськими підрозділами, чого ми не змогли би досягнути за такий короткий час без "допомоги" МДБ" [13, с. 416]. Вийшло так, що партизани встановили контакти, які потім допомогли об'єднанню.

Партизани округу Таураса, які ухилилися від впливу МДБ, самі розпочали процес централізації, намагаючись при цьому встановити контакти із Заходом, які були під контролем радянської держбезпеки. 15 січня 1947 р. були організовані збори, які надали новий поштовх у цьому напрямку. На зміну BDPS, що перебувала під контролем радянської агентури, створювалась Президія BDPS, до складу якої увійшли переважно представники інтелігенції, які мешкали за легальними документами. Президія і мала на меті об'єднати рух опору і створити його вище керівництво. На ці збори не зміг приїхати командир округу імені Кейстутіса – Іонас Касперавічюс, псевдо Вісвідас (лит. *Visvydas*) (1912–1947), але в листі учасникам він називав ці збори Рухом боротьби за свободу, що й лягло в основу назви нової організації. У травні 1947 р. була підготовлена декларація Президії BDPS, яка не лише спиралася на попередні документи, але й представила нові пункти – поряд із політичними питаннями постало й соціальне. "Соціальне забезпечення є не справою окремих громадян чи організацій, а одним із найперших завдань держави" – так зазначено в документі [1].

Якщо погодитися з думкою, що вказана декларація була грамотно написана в правовому сенсі, то серед партизанів варто шукати юриста. Так, серед членів Президії BDPS був Альфонсас Вабалас (1909–1948) на псевдо Гедимінас (лит. *Gediminas*), який був єдиним серед підпільників власником докторського ступеня. Ще до війни він захистив дисертацію з правознавства в Сорбонні, що у Франції. У 1946 рр., ховаючись від переслідування радянської влади, приєднався до підпілля. Перебуваючи серед партизан, Гедимінас готував різні документи, тому є припущення, що саме він і був автором декларації. Із Таураса цей документ був переданий до інших округів.

Хоча Президія BDPS так і не встигла об'єднати антирадянський опір, все ж з'явилися контакти між округами, проходили дискусії між командирами про створення вищого керівництва. Наприклад, у 1947 р. Іонас Жемайтіс, командир округу імені Кейстутіса, у своєму листі до BDPS просив, щоб його округ був прийнятий до загальної структури, але також вносив кілька власних пропозицій щодо самої організації. Зокрема, він пропонував, щоб окрім єдиної програми та одного керівного центра були створені також три обласні центри з власним партизанським командуванням, які могли би перебрати на себе координацію підпіллям у випадку розсіювання чи знищення центрального керівництва [14, 135, 389]. Умови підпілля показували, що така пропозиція була доцільною. Але на той час не встигли провести всі необхідні консультації й досягти консенсусу в питанні об'єднання. Переважно до цього процесу були залучені партизани лише з одного округу – Таураса, і вони змогли зробити більше можливого.

У 1947–1948 рр. МДБ спромоглося ліквідувати Президію BDPS – були ліквідовані або заарештовані всі представники організації. Перед підпіллям постало завдання відновити або створити аналогічну організацію, яка мала продовжити роботу в напрямку об'єднання.

У свою чергу, радянська держбезпека продовжувала створювати легендовані організації, які ніби теж домагалися об'єднання опору. Одна з таких організацій у своїй декларації "переймалася" збереженням литовського народу [11]. Такі створені з агентури організації шукали ко-

¹ З 1947 р. в підпіллі велись дискусії про надійність Ереліса. Одні командири вважали його надійним підпільником з вели-

кими можливостями, тоді як інші вважали його радянським провокатором. Остаточо зв'язок усіх командирів литовського підпілля з Ерелісом перервався на початку 1948 р.

нтактів з партизанами. Для введення в оману використовували аналогічні назви. Так, у 1948 р. МДБ "відродила" Президію BDPS виключно з перевірених агентів. Однак, вже навчені керівники партизанів не мали довіри до підозрілих міських організацій і вели незалежну роботу щодо згуртування збройного опору. Згодом у КДБ визнали низку помилок, допущених під час створення легендарної Президії BDPS [4]. Партизани розкрили частину так званих підпільників як агентів МДБ. Але до середини 1950-х рр. Президія BDPS використовувалася для дезінформації Заходу – британської розвідки та литовської еміграції, яким партизанських командирів зображували як розкольників єдності підпілля.

Нові мотиви до об'єднання в 1948 р. У червні 1948 р. ініціатива з об'єднання підпілля перейшла до вже згаданого колишнього офіцера литовської армії Йонаса Жемайтиса, який на той час був командиром Західної області. Заради конспірації він користувався багатьма псевдонімами, але в 1948 р. обрав собі псевдонім "Вітаутас" (лит. Vytautas). Разом зі своїми однодумцями він почав проектувати створення єдиного вищого керівництва [28, с. 78]. У квітні та травні 1948 р. Жемайтис заручився підтримкою округу Таурас і Східної області [25, с. 105–106]. Він заснував єдину організацію Рух боротьби за свободу Литви та видав перший наказ для трьох партизанських областей.

Зусилля та організаційські здібності Жемайтиса дали помітні результати. У цьому йому допомагали соратники, зокрема колишній студент Петрас Барткус (1925–1949) на псевдо "Жадгайло", який разом з іншими партизанами вже з осені 1947 р. готував кілька укриттів, де могло б розташовуватись вище керівництво підпілля. На таку роль були обрані Шауляйський та Радвілішкський повіти, що неподалік від географічного центру Литви, через зручність зв'язку між партизанськими округами. У 1948 р. тут було утворено округ Прісікелімо. У вказаних повітах були підготовлені бункери, пункти і засоби зв'язку. Через місцевих партизанів налагодили мережу зв'язкових, засновану на родинних зв'язках підпільників [25, с. 110–111]. Наприкінці липня 1948 р. до цих місць прибув і сам Й. Жемайтис. Заради безпеки керівництва партизанам прилеглих регіонів заборонили проводити які-небудь активні акції, щоб не привертати увагу радянських органів держбезпеки.

Й. Жемайтис керувався міркуваннями колишнього командира округу імені Кейстута І. Каспеавічюса, зокрема стосовно того, що до керівництва руху опору мають належати лише підпільники-нелегали. Ті ж соратники підпілля, які мешкають легально, можуть лише асистувати у справах [28, с. 77]. Ще раніше він пропонував, що під час утворення організації потрібно керуватися не партійною приналежністю, а працездатністю людей та результатами їхньої роботи [14, с. 114, 383].

Після різноманітного листування та узгодження протягом літа 1948 р., наприкінці жовтня до Жемайтиса приєдналися уповноважені Східної області: командир області Іонас Кімштас (1911–1974) "Жигунас" (лит. Žigūnas) та член штабу Іозас Шибайла (1905–1953) "Мерайніс" (лит. Merainis). 11–12 листопада в лісі Дуктаса Шауляйського повіту пройшло засідання представників партизан Західної та Східної областей. Усі постанови на зборах були прийняті одногослосно [28, с. 82].

Фактично, тоді й відбулося відтворення Президії BDPS у мінімальному складі. До інших областей відправили прийняті постанови та пропозиції долучатись. Верховним командиром збройних сил був обраний Й. Жемайтис, який водночас тимчасово виконував обов'язки

голови Президії BDPS. І. Кімштас був обраний начальником штабу збройних сил, І. Шибайла – начальником Громадської частини, П. Барткус – секретарем. Це був іще один поштовх до остаточного об'єднання партизанських сил [17, с. 289, 291]. Після зборів І. Кімштас повернувся до своєї області, щоб там шукати місце для штабу командування, а І. Шибайла залишився і почав складати програму Громадської частини [2].

Створення LLKS. У листопаді 1948 р. повідомлення про об'єднання двох областей досягли Півдня, а саме – округу Дайнава. Його командир А. Раманаускас – "Ванагас" – після наради в окрузі вирішив відправитися на зустріч у Західну область для з'ясування ситуації та розгляду низки актуальних питань [3; 17, с. 293]. Він пройшов найбільший шлях заради цієї вирішальної зустрічі, виїшовши зі свого округу 15 листопада 1948 р. і повернувшись лише 21 квітня 1949 р. 5 грудня 1948 р. він зустрівся з командиром округу Таурас А. Грибіним (1920–1949) на псевдо "Фаустас", і далі вони пішли разом у супроводі двох партизанів [17, с. 293–294]. Зв'язкові супроводжували їх від загону до загону, від штабу до штабу за принципом ланцюга.

Усі головні учасники майбутньої наради зустрілися 1–2 лютого 1949 р. в окрузі Прісікелімо [25, с. 124]. Залишається нерозкритим питання, чи була ця зустріч запланованою, чи партизани діяли відповідно до обставин, однак це не єдине проблемне питання тієї зустрічі.

Пізніше І. Шибайла писав: "Перед початком роботи дочекались представників з Н[іману]" [23, с. 331]. Остерігаючись провокації, місцеві партизанські керівники ретельно перевірили прибулих із Південної області – їх інтенсивно допитували та перевірили їхню зброю. Взаємного збройного конфлікту вдалося уникнути виключно через те, що "Ванагас" і "Фаустас" знали, що йдуть на зустріч зі справжніми партизанами, тому поводити себе пасивно" [17, с. 295]. Така ситуація може мати два пояснення. Або ніхто не чекав їхнього прибуття і тому не планували зустріч із ними, або чекали, але просто боялися провокації з боку радянської держбезпеки. У той період уже були агенти МДБ, які перевдягалися в партизанів і прикривали себе різноманітними легендами. До того часу командири Західної та Південної областей ще не знали одне одного в обличчя, тому їхні підозри були обґрунтовані. Лише після виникнення взаємної довіри почалися спільні засідання, на яких остаточно було вирішене питання щодо об'єднання сил.

Хоча сама нарада проходила в умовах строгої конспірації, її учасники немало фотографувалися, проте не всі фото та плівки збереглися [16, с. 5]. Можливо, за допомогою фото намагалися увіковічнити короткотривале партизанське життя.

Залишаються відкритими питання про точні місця проведення та час об'єднаних засідання. Партизанські та чекістські документи цього не розкривають. За споминами людей, що були свідками подій, та деякими дослідженнями, можна дійти висновку, що головне засідання проходило в селі Мінайчай нині Радвілішкського району, у бункері, влаштованому під стодолю садиби Станіслава і Антоніни Мікнюсів. Раніше в цьому бункері переховувався командир округу Прісікелімо Леонардас Грігоніс (1905–1950) на псевдо "Ужпаліс" разом з іншими партизанами. Щодо дати засідання, то за одними даними воно проходило з 10 по 17 лютого, за іншими – з 1 по 22 лютого, за третіми – з 10 по 20 лютого [12, с. 110–111; 17, с. 296–297]. Принаймні, усі джерела сходяться в тому, що воно відбувалося в середині лютого.

Про хід засідання І. Шибайла писав: "Працювали, розподілившись на комісії. На загальних зборах, які уточнювали роботу комісії, її затверджували. Найбільше всього допомогли матеріали та накопичений досвід Ю[ри]² та Н[імана]" [23, с. 332].

У засіданні брали участь вже згадані командири Вітавас, Ванагас, Мерайніс, Ужпаліс, Жадгайл, Фаустас, а також начальник штабу Західної області Вітавас Гужас (1920–1949) на псевдо Кардас (лит. Kardas) і член штабу округу Прісікелімо Бронюс Лесіс (1922–1949) "Нактіс". Ці восьмеро партизанів прийняли головні рішення щодо створення вищого керівництва литовського підпілля. Відповідно до протоколу, з деяких питань виникали дискусії, але не було якихось істотних протиріч, через які довелося б відкладати певні питання. Очевидно, що всі розуміли вагомість та можливість цієї зустрічі. Раніше її не вдавалося скликати, а тепер вона відбулася саме тоді, коли партизанський рух щомісяця слабнув.

На засідання обговорювалися різноманітні питання, пов'язані з об'єднанням. Головним заключним документом стала декларація ради Союзу боротьби за свободу Литви (СБСЛ) (лит. Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdis – LLKS). Це означало, створювалася нова структура, яка на той час об'єднала весь організований партизанський рух. Її підписали у символічний день – 16 лютого – річницю проголошення незалежності Литви в 1918 рр. Текст в основному не відрізняється від тексту декларації Президії BDPS 1947 р. Таким чином партизанські декларації отримали свій кінцевий варіант. Можна стверджувати, що це був політичний документ, але партизани не зараховували себе до певної політичної партії. У декларації було вказано, що LLKS керує військовими і громадянськими групами, а в статуті організації зазначено, що це "військова, суспільна, добровольча організація" [17, с. 322].

Верховним головнокомандувачем було обрано І. Жемайтиса, який отримав звання партизанського генерала. Його посада мала назву "голова президії ради LLKS". Після свого обрання Жемайтис видавав акти, якими надавав партизанські військові звання або нагороджував тих, що відзначились. За статутом, партизанським рухом керувала рада LLKS через свою президію. Сама ж рада поділялася на дві частини – Оборонні сили (ними тимчасово керував Вітавас, наприкінці 1949 р. їх очолив Ванагас) і Громадянську частину (керівник – Мерайніс). Так було сформовано, але ще не налагоджено структуру підпілля.

На засіданні також обговорювали перші затверджені частини статуту LLKS, ідеологічні питання, питання зв'язку та ін. Було прийнято рішення про взаємовідносини партизанів із населенням, виробили звернення до жителів краю. Хоча деякі питання не були підготовлені для обговорення, учасники сподівалися вирішити їх через листування. Так, 25 лютого, після відбуття Ванагаса і Фаустаса, було прийнято рішення про створення друкованого органу LLKS – газети "Біля скорботного розп'яття" (лит. Prie gūmančio Rūpintojėlio), призначеного для партизанів і громадськості [17, с. 320–321]. Згодом було також вирішено видавати "Бюлетень ради Л³" (лит. L tarybos biuletenis), призначений тільки для членів ради LLKS, у якому вони могли поділитись своїми думками з приводу різних питань партизанського руху [14, с. 402].

Кінець організованого партизанського опору. Новина про створення LLKS доволі швидко обійшла всі партизанські округи. Через свою агентуру про це дізналося й МДБ. Усі діючі на той час партизанські з'єднання визнали керівництво LLKS, при цьому не висловлюючи жодної опозиції. У 1951 р. до структури лишилися й партизани Брижайського краю, які до цього діяли самостійно.

І хоча було досягнуто значної організаційної перемоги, партизанський рух слабшав у зв'язку із загиненням та арештами учасників опору. До кінця 1949 р. загинуло четверо з восьми учасників організаційної зустрічі LLKS. Зв'язок між керівниками підпілля постійно переривався, тому приймати загальні постанови ставало все важче, а скликати нову зустріч було нереально. Попри всі труднощі, у різних округах писались спільні документи LLKS, зокрема дисциплінарний та кримінальний статут, статут органів управління тощо.

У 1950 р. головнокомандувач Ватівтас розпочав перебудову структури. Його задум полягав у створенні трьох секцій LLKS, розташованих у різних партизанських округах. Вони могли б узяти командування на себе в разі знищення вищого керівництва [14, с. 205, 214, 412]. Однак не всі підготовлені документи доходили до адресатів.

Втішні новини із Заходу так і не надходили. Наприкінці 1951 р. похитнулося здоров'я лідера LLKS Й. Жемайтиса-Вітаваса. Через важкі умови життя в бункері, одужувати він почав лише в 1953 р. Деякі командири, розуміючи складність становища і передбачаючи можливий кінець, знову почали задумуватися про перехід до пасивного опору. Радянська держбезпека все активніше переслідувала партизанів. З 1952 р. МДБ рапортувало про зачищення того чи іншого регіону від "бандитизму". Можна вважати, що організований литовський опір був зламаний в 1953 р., коли ліквідували штаби всіх крупних партизанських з'єднань, загинули майже всі вищі командири, був арештований Й. Жемайтис. Після 1953 р. в окремих кутках Литви діяли тільки окремі партизани, деякі з них протримались до початку 1960-х. Вважається, що в період 1944–1953 рр. загинуло близько 20 тис. учасників опору або прирівняних до них – хоча ці цифри взяті з архівів МДБ і ще потребують уточнення.

Висновки. 1. Початок збройного антирадянського опору в 1944–1945 рр. був як організованим, так і стихійним. Частина учасників боротьби цілеспрямовано готувалася до опору, тоді як багато інших приєднувалися до підпілля у відповідь на репресивну політику радянської влади.

2. Попри кілька спроб, протягом першого періоду не вдалося створити вище керівництво й об'єднати опір. Радянській держбезпеці вдалося ліквідувати підпільні організації, які намагалися згуртувати опір в єдине ціле. У 1945–1948 рр. були створені тільки місцеві регіональні структури: три партизанські області, які включали дев'ять округів.

3. Невід'ємною частиною об'єднання була підготовка програмних політичних документів – декларацій. Перші були підписані в 1946 р. У них зазначалася необхідність відновлення незалежної демократичної Литви. Однак у процес об'єднання втрутилося МДБ, яке через свою агентуру поширювало ідеї пасивного опору і планувало завдяки вдавнаному "об'єднанню" знищити партизанів. Останні змогли позбутися деструктивного впливу в 1947 р.

4. Позбувшись впливу МДБ, партизани округу Таурас утворили Президію Руху загального демократичного опору (BDPS), яка мала об'єднати озброєне підпілля. У 1947 р. було підготовлено декларацію Президії BDPS, яка не тільки повторювала головні пункти попередніх декларацій, а й додавала нові. З'явилися контакти між партизанськими округами, але Президія BDPS не встигла реалізувати свої плани.

5. У 1948 р. процес об'єднання очолив командир Західної області партизан І. Жемайтис-Вітавас. Його акти-

² Кодова назва Західної області.

³ Кодова назва LLKS.

вність і діяльність соратників принесли конкретні результати. Разом з уповноваженими Східної області партизан було відновлено Президію BDPS. Дізнавшись про об'єднання, до Вітавтаса на початку 1949 р. приєдналися представники Південної області партизан.

6. На зборах у лютому 1949 р. було створено Союз боротьби за свободу Литви (LLKS) – організацію всіх партизанів з єдиним вищим керівництвом. Було підписано декларацію ради LLKS, яка багато в чому повторювала декларацію Президії BDPS. Головою президії ради LLKS було обрано І. Жемайтиса-Вітавтаса.

7. За нетривалий час проведення об'єднаних зборів партизани не вирішили всіх питань, тому планували зробити це через листування. Однак партизанський рух постійно слабшав, а в 1953 р. радянська держбезпека повністю придушила організований збройний опір у Литві.

Список використаних джерел:

1. Особый архив Литвы (ОАЛ), фонд К-12, опись 1, дело 1: Движения общего демократического сопротивления. Декларация №2.
2. Там же, ф. К-1, оп. 58, д. 33960/3, т. 1, л. 168: Из протокола допроса И. Жемайтиса от 14 июля 1953 г.
3. Там же, ф. К-1, оп. 58, д. 44618/3, т. 1, л. 188: Из протокола допроса А. Раманаускаса от 28 декабря 1956 г.
4. Там же, ф. К-30, оп. 1, д. 209, л. 17: Обзор агентурного дела "Лес" подготовленного слушателем курсов КГБ при СССР МТ м-р И. Аугучевичюсом.
5. Там же, ф. К-41, оп. 1, д. 184, л. 216-218: Из справки министра госбезопасности Лит. ССР ген.-м-ра Д. Ефимова о работе МГБ ЛССР за май 1946 г.
6. Там же, ф. К-41, оп. 1, д. 185, л. 58-59: Из справки министра госбезопасности Лит. ССР Д. Ефимова о работе МГБ Лит. ССР за август 1946 г.
7. Там же, ф. К-41, оп. 1, д. 212, л. 70: Из справки министра госбезопасности Лит. ССР Д. Ефимова о вскрытой и ликвидированной военно-повстанческой организации от мая 1946 г.
8. Там же, ф. К-41, оп. 1, д. 212, л. 102-103: Из справки министра госбезопасности Лит. ССР Д. Ефимова о работе МГБ ЛССР за 1945–1946 года.
9. Там же, ф. К-41, оп. 1, д. 212, л. 188 2 сторона: Из справки начальника 2 отдела (по городу) МГБ Лит ССР п-к И. Рудыко по делу "Зеленные" от 24 мая 1946 г.
10. Там же, ф. К-43, оп. 1, д. 3, л. 53: Из докладной записки начальника 2 отдела (по городу) МГБ Лит. ССР п-к И. Рудыко министру госбезопасности Лит. ССР ген.-м-ру Д. Ефимову о работе отдела за май 1946 г.
11. Там же, ф. К-5, оп. 8, д. 4: Из декларации от 10 августа 1948, 5 л.
12. Čepulytė, A. Iš 1949 metų Lietuvos partizanų vadų susitikimo istorijos: laikasirvieta / A. Čepulytė, V. Vaitkevičius // Lietuvos istorijos studijos. – 2013. – №32. – P. 99-124. doi: 10.15388/LIS.2013.0.5023
13. Daumantas, J. Partizanai / J. Daumantas. – Kaunas : Politiniu Kaliniu, 2005. – 754 p.
14. Gaškaitė, N. Žuvusiųjų prezidentas / N. Gaškaitė. – Vilnius : Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 1997. – 566 p.
15. Kašėlionis, B. Dainavos apygarda. Šarūno rinktinė. Dokumentai ir prisiminimai / B. Kašėlionis. – Vilnius : Dizaino stud. "DABA", 1999. – 516 p.
16. Keliai į 1949 m. Lietuvos partizanų vadų susitikimą / Sudarytoja V. Vaitkevičius. – Vilnius, 2018. – 60 p.
17. Laisvės kovos 1944–1953 metais (Dokumentų rinkinys) / Sudarė Dalia Kuodytė ir Algis Kašėta. – Kaunas : Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjunga, 1996. – 628 p.
18. Laisvės varpas. – 1946. – Gegužės 5. – №6(8).
19. Lelešius-Grafas, J. Partizanų kapelion odienoraštis / J. Lelešius-Grafas. – Kaunas : "Į Laisvę" fondo Lietuvos filialas, 2006. – 264 p.
20. Lietuvos partizanų kovos ir jų slopinimas MVD-MGB dokumentuose 1944–1953 metais. Kaunas: Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjunga, 1996. – 722 p.
21. Lietuvos partizanų Tauro apygarda: 1945–1952 m.: Dokumentų rinkinys / Sudarytoja Nijolė Maslauskienė. – Vilnius: Lietuvos Archyvų departamentas, 2000. – 584 p.
22. Mockūnas, L. Pavargęs herojus / L. Mockūnas. – Vilnius : Baltos lankos, 1997. – 567 p.
23. Partizanai apie pasaulį, politiką ir save: 1944–1956 m. Partizanų spaudos publikacijos / Sudarytoja N. Gaškaitė. – Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 1998. – 711 p.
24. Partizano Balčio dienraštis, laiškai ir eilėraščiai / Sudarytoja Vaclovas Slivinskas. – Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 2014. – 159 p.
25. Petrauskienė, A. Kelyje į 1949 metų partizanų vadų susitikimą / A. Petrauskienė, V. Vaitkevičius // Lietuvos istorijos studijos. – 2014. – №34. – P. 104-130. doi: 10.15388/LIS.2014.0.5036

26. Ramanauskas-Vanagas, A. Daugel krito sūnų / A. Ramanauskas-Vanagas. – Vilnius : Mintis, 1991. – 447 p.
27. Už tėvų žemę. – 1946. – Gegužės 1. – №7(19).
28. Žemaitis, J. Apybraiža apie pogrindžio organizaciją nuo BDPS žlugimo iki pastarojo meto / J. Žemaitis // Laisvės kovų archyvas. – 1993. – №7. – Pp. 73-83.

References:

1. Lithuanian Special Archives, fund K-12, list 1, file 1: Movements of the general democratic resistance. Declaration Num. 2. [In Russian]
2. Ibidem, fund K-1, list 58, file 33960/3, vol. 1, sheet 168: From the report of interrogation of Jonas Žemaitis, July 14, 1953. [In Russian]
3. Ibidem, fund K-1, list 58, file 44618/3, vol. 1, sheet 188: From the report of interrogation of Adolfas Ramanauskas, December 28, 1956. [In Russian]
4. Ibidem, fund K-30, list 1, file 209, sheet 17: The "Les" asset's dossier overview by the KGB-classes student major J. Auguzevičius. [In Russian]
5. Ibidem, fund K-41, list 1, file 184, sheets 216-218: From the report of State Security Minister of the Lithuanian SSR MG D. Efimov on the activity of Ministry of State Security of the Lithuanian SSR during May of 1946. [In Russian]
6. Ibidem, fund K-41, list 1, file 185, sheets 58-59: From the report of State Security Minister of the Lithuanian SSR MG D. Efimov on the activity of Ministry of State Security of the Lithuanian SSR during August of 1946. [In Russian]
7. Ibidem, fund K-41, list 1, file 212, sheet 70: From the report of State Security Minister of the Lithuanian SSR MG D. Efimov on the recovery and liquidation of rebel military organization, May of 1946. [In Russian]
8. Ibidem, fund K-41, list 1, file 212, sheets 102-103: From the report of State Security Minister of the Lithuanian SSR MG D. Efimov on the activity of Ministry of State Security of the Lithuanian SSR during 1945-1946. [In Russian]
9. Ibidem, fund K-41, list 1, file 212, sheet 188 reverse: From the report of the head of the 2nd city department of Ministry of State Security of the Lithuanian SSR Col I. Rudyko on the "Zelennye" asset's dossier, May 24, 1946. [In Russian]
10. Ibidem, fund K-43, list 1, file 3, sheet 53: From the report of the head of the 2nd city department of Ministry of State Security of the Lithuanian SSR Col I. Rudyko on the department's activity during May of 1946. [In Russian]
11. Ibidem, fund K-5, list 8, file 4: From the declaration of August 10, 1948, 5 sheets. [In Russian]
12. Čepulytė, A. & Vaitkevičius, V. (2013). Iš 1949 metų partizanų vadų susitikimo istorijos: laikasirvieta. *Lietuvos istorijos studijos*, 32, 99-124. doi: 10.15388/LIS.2013.0.5023 [In Lithuanian]
13. Daumantas, J. (2005). *Partizanai*. Kaunas: Politiniu Kaliniu. [In Lithuanian]
14. Gaškaitė, N. (1997). *Žuvusiųjų prezidentas*. Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras. [In Lithuanian]
15. Kašėlionis, B. (1999). *Dainavos apygarda. Šarūno rinktinė. Dokumentai ir prisiminimai*. Vilnius: Dizaino stud. "DABA". [In Lithuanian]
16. Vaitkevičius, V. (Ed.). (2018). *Keliai į 1949 m. Lietuvos partizanų vadų susitikimą*. Vilnius: [s.n.]. [In Lithuanian]
17. Kuodytė, S. & Kašėta, A. (Eds.). (1996). *Laisvės kovos 1944-1953 metais (Dokumentų rinkinys)*. Kaunas: Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjunga. [In Lithuanian]
18. *Laisvės varpas*, 6(8). (May 5, 1946). [In Lithuanian]
19. Lelešius-Grafas, J. (2006). *Partizanų kapelion odienoraštis*. Kaunas: "Į Laisvę" fondo Lietuvos filialas. [In Lithuanian]
20. *Lietuvos partizanų kovos ir jų slopinimas MVD-MGB dokumentuose 1944-1953 metais*. (1996). Kaunas: Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjunga. [In Lithuanian]
21. Maslauskienė, N. (Ed.). (2000). *Lietuvos partizanų Tauro apygarda: 1945-1952 m.: Dokumentų rinkinys*. Vilnius: Lietuvos Archyvų departamentas. [In Lithuanian]
22. Mockūnas, L. (1997). *Pavargęs herojus*. Vilnius: Baltos lankos. [In Lithuanian]
23. Gaškaitė, N. (Ed.). (1998). *Partizanai apie pasaulį, politiką ir save: 1944-1956 m. Partizanų spaudos publikacijos*. Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras. [In Lithuanian]
24. Slivinskas, V. (Ed.). (2014). *Partizano Balčio dienraštis, laiškai ir eilėraščiai*. Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras. [In Lithuanian]
25. Petrauskienė, A. & Vaitkevičius, V. (2014). Kelyje į 1949 metų partizanų vadų susitikimą. *Lietuvos istorijos studijos*, 34, 104-130. doi: 10.15388/LIS.2014.0.5036 [In Lithuanian]
26. Ramanauskas-Vanagas, A. (1991). *Daugel krito sūnų*. Vilnius: Mintis. [In Lithuanian]
27. *Už tėvų žemę*, 7(19). (May 1, 1946). [In Lithuanian]
28. Žemaitis, J. (1993). Apybraiža apie pogrindžio organizaciją nuo BDPS žlugimo iki pastarojo meto. *Laisvės kovų archyvas*, 7, 73-83. [In Lithuanian]

Надійшла до редколегії 11.03.19

D. Juodis, Dr. Habil. (History), Research Fellow
General Jonas Zemaitis Military Academy of Lithuania, Vilnius, Lithuania

CIRCUMSTANCES OF THE UNIFICATION OF LITHUANIAN ANTI-SOVIET PARTISANS DURING 1946–1949

In 2019 comes the 70th anniversary of the founding of LLKS – the Union of Lithuanian Freedom Fighters (Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdi). This underground organization had been founded in February of 1949. It united the people, who had been fighting against the Soviet power in Lithuania. Heads of the LLKS were active partisans and they called themselves freedom fighters. In the same time, other people called partisans 'forest men', 'greens' etc.

The main purpose of this article – to consider the process of unification of the forces of Lithuanian partisans under unified command and to highlight the main circumstances of this process. The article is based on the archival materials and modern research writings. So far, very few research papers about Lithuanian anti-Soviet struggle have been published outside Lithuania. That's why one of the goals of the author – to provide the information about this episode of the modern history of Lithuania to Ukrainian readers. Perhaps, the similarity with Ukrainian national insurgent movement during the 2nd World War will be found.

The final ambition of the armed struggle of Lithuanian partisans was the creation of free democratic Lithuania. Partisans considered the mistakes of Lithuanian state-building during the interwar period, such as authoritarian regime and weak social politics. Freedom fighters hoped to get help from the West countries – Great Britain of the USA – through the mediation of Lithuanian emigrants. The unification of partisans was difficult because of the activity of infiltrated Soviet security agents.

The chronological framework of the article covers the period of 1946–1949, when were held the main events of the unification of partisans. Active partisan struggle against the Soviet in Lithuania power lasted to 1953.

Key words: Lithuania, partisans, Jonas Zemaitis, anti-Soviet struggle, LLKS.

UDC 94(495).01+904:72

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2640.2019.141.11>

M. Jarak, Associate Professor
University of Zagreb, Zagreb, Croatia

ON THE HISTORY OF BYZANTINE DALMATIA IN VIEW OF EARLY MEDIEVAL CHURCH ARCHITECTURE

The article presents examples of Byzantine church architecture, mostly in the towns of Dalmatia. After a short review of the Byzantine influence in the ecclesiastic architecture of the 6th century, the author shows its continuation during the early Middle Ages when the territory under Byzantine political authority was reduced to the coastal towns and northern Adriatic islands. Besides the famous rotunda of St. Donatus in Zadar, of the Byzantine influence in the medieval architecture speaks especially the cross in square church plan, which was accepted in several towns of Byzantine Dalmatia. The cross in square churches in Kotor and Dubrovnik were built in close connection with political and religious relationships with Byzantium, so the architecture can be seen in a broader historical frames.

Key words: Dalmatia, Byzantium, early Middle Ages, church architecture, cross in square plan.

Some important early Byzantine churches on the eastern Adriatic coast are generally known. The most important of the early churches is basilica of Euphrasius in Poreč (ancient Parentium) in Istria. There were also very important early Byzantine buildings in Dalmatia, but they have not been preserved as integral liturgical spaces. Only the ground walls and archaeological finds testify to their original forms. These early Byzantine churches belong to the 6th century, preceding the early medieval development of Christian architecture. It is appropriate to discuss this early stage of presence of Byzantine influence in an article focused on early medieval church architecture, because early medieval development was a continuation of the previous one.

The Euphrasian complex of buildings has been preserved in entirety, giving an opportunity for the study of Byzantine architecture in the 6th century [37, passim; 46, passim; 47, passim; 30, passim]. This masterwork, besides the basilica itself, preserved other liturgical components such as baptistery and atrium. A new building, the bishop's hall, arose to the north of the atrium. The hall consisted of a ground floor and two further stories, where ceremonies, receptions, and other similar functions took place. New elements of the basilica of Euphrasius are the small lateral apses recessed into the mass of the wall. The Euphrasian complex contains also one early medieval structure – it is a small single nave church with 3 apses situated to the north of the Euphrasius' basilica [34, p. 56-57]. This church belongs to the group of Istrian, Italian and Swiss little churches with 3 apses, characteristic of early medieval architecture in the West. The church has been investigated in recent times by I. Matejčić, who also worked in other parts of the Euphrasius' complex (in the basilica itself, in the bishop's hall). The early medieval Carolingian little church

added into the earlier Byzantine church complex, has not changed its general Byzantine character, but testifies to new political circumstances in Istria at the end of the 8th century.

Of special importance are the precious mosaics in the basilica. The frieze above the triumphal arch contains the apostles and Christ, the latter sitting on a blue globe with an open book and the inscription on it: Ego sum lux vera. The depiction in the apse has in the center Virgin Mary on the throne with the child Christ. Around them, there are two groups of persons. We can see archangels, martyrs (perhaps unknown), members of the hierarchy, the local confessor Maurus and the donor. The realistic figures of the bishop-architect Euphrasius (holding a model of the basilica), the archdeacon Claudius, and his son, the boy Euphrasius, have a great significance. Regarding the identification of some persons on the mosaic, the persons without legends, different explanations have been found. Two of the anonymous figures are probably martyrs, because they have characteristic features for such identification: white robes, wreaths, nimbuses, posture. The third figure has different features. He holds a book and wears a golden pallium. The figures must represent the saints, because they have aureoles. But, unlike the figure of Maurus, they have not been identified by names. In the opinion of N. Cambi, the fact that they have no names speaks of their unhistorical character. So, they were not martyrs of Poreč and their depiction serves in the artistic view to complete the row of figures in the mosaic [2, p. 352]. Contrary to this explanation is opinion of R. Bratož – he wrote that the presence of local persons on one side of the mosaic means that the persons on the other side must also be real historical ones. He found three martyrs from Poreč [1, p. 260-262], known in the later medieval legends,